

ROZHLADY

RÓBERT JÁGER*

Právno-historické aspekty veľkomoravskej štátnosti¹

JÁGER, R.: Legal and Historical Aspects of Great Moravian Statehood. *Slavica Slovaca*, 55, 2020, No 3, pp. 427-434 (Bratislava).

The article describes the issue of the perception of Great Moravia as a state. The author points out when the term “state” for Great Moravia was used for the first time in professional literature, as well as how other authors perceived Great Moravia, as well as what definition of state the authors used. The article further describes how the understanding of the legacy of Great Moravian history was politicized in individual periods. He points out that in the period after 1867 the question of Great Moravian history was mainly presented from the perspective of the defense of Palacký. After 1918, Great Moravia was a symbol of the historical unity of the Czechoslovak nation, and at the same time a suitable historical justification for the policy of Czechoslovakism. After 1939, Prince Pribina as the first ruler of Nitra was presented in Slovakia, and the unification of Great Moravia was presented as a violent act of aggression of the Czechs against the Slovaks. After 1948, the legacy of Great Moravia is again presented as the oldest state of Czechs and Slovaks (no longer one Czechoslovak nation). The author points out that although the conditions for the de-politicization of the perception of history occurred after 1989, this was not quite the case in Slovakia. In conclusion, the author points out in what way the perception of the history of Great Moravian statehood could be changed.

Great Moravia, state, statehood, definition of state, public administration.

Dejinám Veľkej Moravy sa vo vedeckej spisbe na Slovensku a v Českej republike venuje (oprávnené) veľká pozornosť. Nie menšia pozornosť, najmä v dvadsiatom storočí, bola venovaná aj tomu, či Veľká Morava mala (alebo nemala) charakter štátu, či Veľká Morava bola alebo nebola štátom. Najmä v uplynulých desaťročiach táto diskusia nadobudla v prostredí právnych historikov širší rozmer. Pôvodne prevládajúci smer, konštatujúci, že Veľká Morava bola štátom,² bol postavený do opo-

* Doc. JUDr. PhDr. Róbert Jáger, PhD., Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Právnická fakulta, Katedra dejín štátu a práva, Komenského 20, 974 01 Banská Bystrica. robert.jager@umb.sk.

¹ Príspevok je výstupom grantového projektu APVV-16-0362 Privatizácia trestného práva – hmotoprávne, procesno-právne, kriminologické a organizačne-technické aspekty.

² Mosný, P. – Laclavíková, M.: *Dejiny štátu a práva na území Slovenska I. od najstarších čias do roku 1848*. Šamorín: Heuréka, 2010, s. 15: „Štátne územie (Veľkej Moravy) bolo považované za patrimonium panovníka. Najvyšším úradníkom štátnej moci bol panovník – knieža“. Podobne aj v Mosný, P. – Laclavíková, M.: *History of state and law on the territory of Slovakia I. From ancient times till 1848*. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2009, s. 14; Mosný, P. – Hubenák, L.: *Dejiny štátu a práva na Slovensku*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2005, s. 17: „Veľká Morava bola štátom organizovaná na princípoch feudálnych výrobných vzťahov“. Švecová, A. – Gábriš, T.: *Dejiny štátu, správy a súdnictva na Slovensku*. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2009, s. 25: „Štáty Veľkej Moravy a ranostredovekého Uhorska odzrkadľujú rovnaké štátoprávne základy“. Obdobne aj Treštík, D.: *Pád Veľké Moravy*. In: *Typologie raně feudálních slovanských států*. Praha: ČSAV, 1987, s. 27-76: „O štátnom charaktere Veľkej Moravy dnes nikto nepochybuje“.

Z psychologického uhla pohľadu pôvodne táto diskusia mala charakter tzv. dichotómného myslenia, vnímania vecí v čiernobielych kategóriách. Veľká Morava buď štátom „bola“, alebo „nebola“.

zície k novo sa presadzujúcemu smeru konštatujúcemu, že Veľká Morava nenapĺňala charakteristiky definície štátu a štátom preto nebola.³ V najnovšej dobe sa vytvoril ďalší smer, stojaci medzi dvoma naznačenými pozíciami, konštatujúci, že Veľká Morava bola niekde uprostred, že niektoré znaky štátu už napĺňala a niektoré ešte nie, resp. že bola na ceste k tomu, aby sa štátom stala, ale pre krátkosť jej existencie sa nestihla rozvinúť do podoby, akú by štát mal mať.⁴

Diela 19. storočia, popisujúce dejiny Veľkej Moravy, termín štát ešte často nepoužívali. Pavol Jozef Šafárik vo svojich *Slovenských starožitnostiach* používal termín „Moravská ríša“, J. Záborský v diele *Dejiny kráľovstva uhorského od počiatku do časov Žigmundových* používal slovné spojenie „džžava moravská“, F. V. Sasinek v diele *Dejiny drevných národov na území terajšieho Uhorska* použil termín „ríša“. F. Palacký sa vo svojom diele *Dejiny národu českého* posunul o krok vpred, keď použil spojenie „oustava (sic!) státní“, neoznačoval týmto termínom len samotnú Veľkú Moravu, ale časovo jej predchádzajúce obdobie už od obdobia príchodu Slovanov z pravlasti. Primárnym pojmom skúmania týchto diel však nebol pojem štát (v jeho modernom ponímaní), ale ríša, džžava, krajina či kniežatstvo.⁵

Práve Palackého koncepcia dejinného zápasu medzi slovanskou demokraciou a germánskym autoritárstvom (v rámci ktorej použil aj vyššie uvedené označenie pre Veľkú Moravu) bola pomerne skoro podrobená kritike zo strany nemeckých bádateľov. C. Höfler v rámci kritiky Palackého koncepcie predstavil vlastnú tézu o štátnej „neusporiadanosti“ u Slovanov.⁶ Zaujímavé pritom je, že Höfler charakterizoval na účely svojho diela štát v pomerne modernej podobe: za štát považoval vyššiu formu spoločenskej organizácie,⁷ a túto formu dosiahli Germáni podľa Höflera pred Slovanmi. Okrem toho Höfler konštatoval, že Slovania budovali svoje „štáty“ na územiach, ktoré im Germáni prenechali a Slovania boli vlastne nie subjektom, ale objektom dejín. Pomerne nadradený tón tejto myšlienky môže byť dôsledkom Palackého (pre Nemcov dehonestujúcej) tézy, že zatiaľ čo Slovania sú „demokratickí“, Germáni sú „autokratickí“. Samozrejme, že aj Höflerova kritika Palackého vznikla v českom a slovenskom vedeckom prostredí reakciu: najmä v období 15 rokov od rakúsko-uhorského vyrovnania nemohli Palackého pokračovatelia nebrániť zakladateľa modernej historickej vedy. Hoci Palackého koncepcia mala určité nedostatky, skôr ako vedecká diskusia mala prednosť obrana „národného ducha“. Bohužiaľ, s takýmto motívom sa v literatúre venovanej národným dejinám stretávame aj počas 20. storočia, nie je tomu inak – hoci zriedkavejšie – ani v súčasnosti.

K širšiemu používaniu termínu „štát“ v historickej spisbe prispeli najmä diela právnych historikov. H. Jireček termínom „štát“ stotožnil Čechy a Moravu v jeden celok, obdobne aj mojmirovskú

³ Lysý, M.: Moravia, Mojmirovci a Franská ríša. Štúdie k etnogenéze, politickým inštitúciám a ústavnému zriadeniu na území Slovenska vo včasnem stredoveku. Bratislava: Atticum, 2014, s. 107; Lysý, M.: „Veľkomoravský štát“. In: *Quid leges sine moribus?* Medzinárodná online vedecká konferencia venovaná životnému jubileu prof. JUDr. Dr.h.c. Petra Mosného, CSC. Trnava: TRUNI, 2014, s. 267. Porovnaj s Steinhübel, J.: Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska. Rozprávanie o dejinách nášho územia a okolitých krajín od sťahovania národov do začiatku 12. storočia. Bratislava: Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2004. Niektorí autori pritom hľadajú pôvod štátu až v neskorších obdobiach stredoveku. Pozri bližšie Genet, J. P.: *La genèse de l'Etat moderne. Culture et société politique en Angleterre*. Paris: Presses Universitaires de France, 2003. Strayer, J. R.: *On the Medieval Origins of the Modern State*. New Jersey: Princeton, 1970.

⁴ Gábriš, T. – Jáger, R.: Veľká Morava medzi kmeňom a štátom: historickoprávna a historicko-lingvistická analýza. In: *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae*. roč. 35, č. 1, 2016, s. 29-80

⁵ Lysý, M.: Moravia, Mojmirovci a Franská ríša, c. d., s. 112.

⁶ *Ibid.*, s. 113.

⁷ Höfler, C.: *Abhandlungen aus dem Gebiete der slawischen Geschichte*. IV. Die Epochen der slawischen Geschichte bis zum Jahre 1526. In: *Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Philosophische-historische Klasse*, 1880, 93, s. 797-912.

Moravu – bez rozlišovania na Moravu a Nitriansko.⁸ J. Karpas vo svojom diele *Právní dějiny zemí koruny české* považoval za štát produkt pevnejších organizácií, pričom za štát označil aj Samovu ríšu.⁹ K. Kadlec sa v diele *Dějiny veřejného práva ve střední Evropě* ako jeden z prvých neobmedzil len na strohé konštatovanie toho, či Veľká Morava štátom bola, alebo nebola, ale podal aj svoj náhľad na definičné znaky štátu. Štát v jeho myslení mali charakterizovať tri znaky: štátne územie, obyvateľstvo a moc¹⁰ (takéto vymedzenie pojmových znakov štátu bolo často používané aj v neskorších dielach právnych historikov).

Pre prvé diela právnych historikov, popisujúcich Veľkú Moravu ako štát, bolo charakteristické, že vznik štátu spájali so vzájomným spájaním sa kmeňov do vyšších jednotiek (nadkmeňových štruktúr) a spojením týchto vyšších jednotiek do štátneho útvaru. Táto myšlienka nebola v právnych dejinách novou ani špecifickou pre dejiny Slovanov. Analogický postup spájania rodín do rodov, rodov do kmeňov, kmeňov do vyšších teritoriálnych jednotiek, tých do predštátnych útvarov – a ich následným spojením vznikal štát – bol používaný pre popis vzniku takmer všetkých najstarších štátov. Predpokladal sa už v starovekom Egypte, bol predpokladaný aj v starovekom Ríme, Číne či v germánskych štátoch stredoveku. Možno teda predpokladať, že právní historici tento postup prebrali ako akúsi „rovnicu“ vzniku štátu vo všeobecnosti, teoreticky aplikovateľnú na akúkoľvek spoločnosť, a túto automaticky aplikovali aj na vznik veľkomoravského štátu, bez bližšieho prihliadnutia na eventuality špecifiká vývoja spoločnosti existujúcej na území neskoršej Veľkej Moravy.

K prvým deformáciám ponímania dejín Veľkej Moravy dochádzalo už v rámci obhajoby Palackého (ako bolo uvedené vyššie) niekoľko rokov po rakúsko-uhorskom vyrovaní. Po roku 1918, kedy bol konštituovaný československý štát, mohli byť protimaďarské (či protinemecké) názory prezentované bez ohľadu na potencionálne dôsledky. Nie je preto prekvapivé, že protimaďarské tendencie sa prejavili aj v hodnotení historického miesta Slovenska v jeho dejinách. Existencia Slovenska ako súčasť Uhorska bola prezentovaná ako obdobie utlačania a obmedzovania, a preto bolo potrebné nájsť „slovenský odkaz“ v mimo-uhorskej histórii. Takýto odkaz poskytla práve existencia územia Slovenska ako súčasť Veľkej Moravy. Okrem tohto, aspekt odkazu na veľkomoravské dejiny korešpondoval s – v danej dobe oficiálne prezentovanou – politikou „čechoslovakizmu“.¹¹ Prezentovanie názoru, že Česi a Slováci sú vlastne jeden národ, alebo dve vetvy jedného kmeňa, mohlo byť použité ako argument v prospech utvorenia a následného existovania Československa. Reprezentanti československého odboja ešte počas existencie Rakúsko-Uhorska obhajovali potrebu rozčlenenia monarchie okrem iného aj tým, že v ňom existovalo množstvo národov, ktorých „otázka“ v monarchii nebola riešená. Navrhovalo sa preto vytvorenie niekoľkých národných štátov. Avšak v Československu existovali tiež viaceré národy a národnosti: Česi, Nemci, Slováci, Maďari, Rusíni (či Ukrajinci).¹² Problematickým pritom bolo to, že Nemcov bolo dokonca viac ako Slovákov. Prezentovanie toho, že Česi a Slováci sú vlastne jedným národom, pomohlo

⁸ Jireček, H.: Slovenské právo v Čechách a na Moravě. Doba nejstarší: od prvních zpráv do konce X. století. Praha: Sklad Karla Belmanna, 1863, s. 16.

⁹ Karpas, J.: Právní dějiny zemí koruny české I. Praha: Česká grafická akc. Společnost, 1913.

¹⁰ Kadlec, K.: Dějiny veřejného práva ve střední Evropě. V Praze: Nákladem vlastním, 1928, s. 1-2.

¹¹ Teória čechoslovakizmu, ako aj pojem československého národa, boli obsiahnuté v Ústave ČSR z roku 1920. „My, národ Československý, chceme upevniť dokonalou jednotu národa, zaviesť spravodlivé rády v republike, zajištiť pokojný rozvoj domoviny československej, prospieť obecnému blahu všetkých občanov tohto štátu a zabezpečiť požehnanú slobodu ďalším pokoleniam, prijali sme ve svém Národním shromáždění dne 29. února 1920 Ústavu pro Československou republiku, jejíž znění následuje. Přitom my, národ Československý, prohlašujeme, že chceme usilovati, aby tato ústava i všechny zákony naší země prováděny byly v duchu našich dějin stejně jako v duchu moderních zásad, obsažených v hesle sebeurčení; neboť chceme se přičleniti do společnosti národů jako člen vzdělaný, mírumilovný, demokratický a pokrokový.“ Pozri Ústavní zákon č. 121/1920 Sb. z. a n., kterým sa uvozuje ústavní listina Československej republiky.

¹² Dobovými termínmi označovaní ako príslušníci národnosti ruskej, maloruskej alebo karpatskoruskej. K otázke Rusínov-Rusnákov pozri bližšie Žeňuch, P.: Vojvodinskí Rusnáci a slovenskí rusnáci: Jazyková, konfesijná a etnická identita v komparácii. In: Slavica Slovaca, 2018, roč. 53, č. 3-4, s. 75-85.

pri obhajovaní národného charakteru Československa, ktorého štátotvorným národom bol práve národ československý.¹³ A odkaz spoločnej histórie tohto národa bol preto „objavený“ aj v „národe veľkomoravskom“, od ktorého bolo možné poukazovať na existenciu tohto národného spolubytia.¹⁴

K modifikovanému prezentovaniu veľkomoravskej štátnosti dochádza po roku 1939, kedy bol vyhlásený Slovenský štát. História Slovenska bola prezentovaná v súlade s dobovým náhľadom, kedy existencia Slovenska v Československu medzivojnového obdobia bola poznačená bojom o autonómiu, ktorú Slovensko získalo až v roku 1938. Dvadsaťročná slovenská existencia v Československu nabrala preto protičeské kontúry. Pokračujúc v odmietaní odkazu uhorsko-slovenských dejín, odvolávali sa doboví predstavitelia na odkaz slovenských dejín preduhorského obdobia. V danom období politika čechoslovakizmu už bola prekonanou a nebolo akceptovateľné, aby sa Slováci hlásili k „československej Veľkej Morave“. Preto sa v danom období začalo prezentovať práve Nitrianske kniežatstvo a jeho vládca Pribina ako prvý slovenský štát s prvým slovenským vládcom.¹⁵ Vyhnanie Pribinu Mojmirom bolo dokonca prezentované ako prvý akt agresie Čechov proti Slovákom.¹⁶

Po roku 1948 pretrvávali protimaďarské a protinemecké tendencie, v danom období odôvodňované tým, že počas II. svetovej vojny bola značná časť Slovenska okupovaná Maďarskom a Nemci okupovali územie Čiech a Moravy. Maďari a Nemci boli považovaní za kolaborantov nacistického Nemecka. Naopak, za osloboditeľov z neľahkej situácie Čechov a Slovákov počas vojny boli považovaní Rusi. Pri historickej interpretácii dejín sa pokračovalo v odmietaní plnohodnotnej existencie Slovenska ako súčasť Uhorska, s odvolaním sa na podmanenie Maďarmi, obdobne bol prezentovaný aj vzťah Čechov k Habsburgovcom. Aktuálnym sa opäť stal odkaz Veľkej Moravy. ČSR bola prezentovaná ako štát bratských slovanských národov Čechov a Slovákov.¹⁷ Na rozdiel od obdobia pred rokom 1939 však už nebola presadzovaná idea čechoslovakizmu, a tak sa odkazovalo na odkaz slovenského a českého národa Veľkej Moravy. Poukazovalo sa pritom aj na to, že Veľká Morava bola „prirodzeným slovanským štátom“ a existencia Slovenska v Uhorsku bola len akousi anomáliou v jeho vývoji.¹⁸ Pre marxistickú právnu vedu bola prijateľná aj argumentácia o „demokratickom charaktere“ Slovanov. Táto téza mohla prezentovať Slovanov žijúcich v spoločnosti, kde aspoň časť verejnej moci vykonávajú „zhromaždenia ľudu“, v kontraste s germánskymi či inými dobovými spoločnosťami spravujúcimi svoje záležitosti autokraticky. Práve v období socialistickej právnej vedy sa v právo-historickej spisbe ustálilo, že vznik veľkomoravského štátu bol viazaný na moment spojenia Nitrianska a Moravska roku 833.

Po roku 1989 a zmenou spoločenských pomerov nastali podmienky na možné uvoľnenie politizácie a nacionalizácie prezentovania národných dejín (vo všeobecnosti, nielen dejín najstarších).

¹³ „Teória čechoslovakizmu, ako taktický manéver smerujúci k vytvoreniu samostanej československej štátnosti, mala opodstatnenie do konštituovania sa ČSR. Po stabilizácii vnútropolitckej situácie nič nebránilo tomu, aby sa vládnuce československé kruhy nezbavili tejto fikcie.“ Pozri Mosný, P. – Hubená, L.: Dejiny štátu a práva na Slovensku, c. d., s. 203.

¹⁴ Nová republika sa však ohľadom historických tradícií opierala primárne o České kráľovstvo, len sekundárne aj o Veľkú Moravu. K otázke vzťahu čechoslovakizmu a kreovania slovenského národa v politickom zmysle pozri bližšie Rýchlik, J.: Idea čechoslovakizmu versus dotvárení svébytného slovenského politického národa v prvni Československé republike. In: *Studia Historica Nitriensia*, 2017, vol. 21, č. 2, s. 431-440. Obdobne aj Škvarna, D. – Hudek, A.: *Cyrl a Metod v historickom vedomí a pamäti 19. a 20. storočia na Slovensku*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2013.

¹⁵ Ústavný zákon č. 185/1939 Slz. o Ústave Slovenskej republiky ustanovoval: „Slovenský národ pod ochranou Boha Všemohúceho od vekov sa udržal na životnom priestore mu určenom, kde s pomocou Jeho, od ktorého pochádza všetka moc a právo, zriadil si svoj slobodný slovenský štát“ Výklad tohto ustanovenia môže byť dvojaký: uvedený odkaz môže hovoriť o území, na ktorom oddávna žili Slováci, a v roku 1939 si tu založili svoj štát, alebo tento odkaz môže byť vykladaný vo význame tom, že priamo Pribinovo kniežatstvo bolo slovenským štátom.

¹⁶ Pozri bližšie Beňa, J. – Gábris, T.: *Dejiny práva na Slovensku I (do roku 1918)*. Bratislava: UK, 2016, s. 36.

¹⁷ „Češi a Slováci, dva bratské národy, členové veľké rodiny Slovanstva, žili již před tisícem let společně v jednom státě a společně přijali z východu nejvyšší výtvar tehdejší vzdělanosti – křesťanství. Po staletí bojoval pak český a slovenský lid s feudálními vykořisťovateli a s německou dynastií Habsburků za své sociální i národní osvobození.“ Pozri Ústavný zákon č. 150/1948 Sb.

¹⁸ Lysý, M.: *Moraviana, Mojmirovci a Franská říša*, c. d., s. 117.

Prvý rozdiel v ponímaní najstarších dejín bolo možné pozorovať už bezprostredne po roku 1993 a rozdelení ČSFR na Českú republiku a Slovenskú republiku v preambulách ústav rozdelených krajín. Ústava Českej republiky vo svojej preambule prezentuje občiansky princíp štátu,¹⁹ Ústava Slovenskej republiky zotrvala na národnom princípe štátu.²⁰ Ďalší rozdiel je však aj v tom, k akým historickým základom sa ústavy jednotlivých krajín hlásia. Zatiaľ čo v Ústave Českej republiky je explicitne vyjadrené odvolanie sa na „dávnu štátnosť“ zemí Koruny české a štátnosti československej“, v Ústave Slovenskej republiky si z historického kontextu našich dejín pripomínáme primárne „dejiny cyrilo-metodského duchovného dedičstva a historického odkazu Veľkej Moravy“. Rozdiel v uvedených formuláciách je nielen v odkaze na mierne odlišné historické obdobia (štátnosť Koruny českej, u nás odkaz Veľkej Moravy), ale aj v odkaze na „štátnosť“ v českej ústave a odkaze na „duchovné dedičstvo a historický odkaz“ v slovenskej ústave. Uvedený rozdielny náhľad korešponduje s vyššie uvedeným občianskym charakterom českej preambuly a národným charakterom slovenskej preambuly. V praxi je slovenská ústava „kritizovaná“ za to, že sa odvoláva primárne na veľkomoravské dejiny a ostatné časti slovenských dejín opomína. Hoci je pravdou, že explicitne preambula spomína len Veľkú Moravu, neskoršie obdobia (obdobie uhorské či československé) môžu byť identifikovateľné v časti „stáročné skúsenosti zo zápasov o národné bytie a vlastnú štátnosť“. Konštatovanie o tom, že preambula mohla prinajmenšom priamo (nielen implicitne) spomenúť aj neskoršie vývojové obdobia, považuje autor tejto práce za oprávnené. Odklonili by sme sa tým od praxe zavrhovania existencie územia Slovenska v Uhorsku (tak ako sa to dialo v období po roku 1918) či v ČSR (ako tomu bolo v rokoch 1939 – 1945).

Aj v dobe najnovšej existuje v právnohistorickej spisbe venujúcej sa najstarším slovenským dejinám zotrúvanie na pozíciách vnímania veľkomoravskej štátnosti vzniknutej roku 833 s odvolávaním sa na to, že Veľká Morava naplnila (či výnimočne nenaplnila, alebo naplnila len čiastočne) základné znaky štátu: štátne územie, štátnu moc, štátne obyvateľstvo. Nakoľko sú učebnice právnych dejín na Slovensku primárne zamerané na vývoj štátu a práva v novších vývojových obdobiach, pozornosť najstarším dejinám je skôr okrajová a nie je dostatočný priestor bližšie venovať pozornosť naplneniu či nenaplneniu jednotlivých znakov štátu. Z pohľadu najnovšieho poznania dejín Veľkej Moravy by bolo vhodné doplniť niekoľko poznámok, ktoré môžu mierne modifikovať pôvodný náhľad na charakter štátu Veľkej Moravy z pohľadu právnych historikov.

Za znak štátu je v súčasnosti považované obyvateľstvo. S veľkým zjednodušením by sme mohli povedať, že Veľká Morava „mala obyvateľov“, tento znak štátnosti je teda naplnený. Avšak obyvateľstvo mali aj iné teritoriálne útvary (napríklad Samova ríša), a dnes sa o tomto útvere nepredpokladá, že bol štátom. Rovnako tak aj veľmi vážnou otázkou, ktorou sa nebudeme na tomto mieste zaoberať podrobnejšie, je to, či obyvatelia Veľkej Moravy si vôbec uvedomovali svoju príslušnosť k Veľkej Morave ako celku, alebo pre nich bola relevantná príslušnosť kmeňová alebo rodová.²¹

¹⁹ „My, občiané České republiky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, v čase obnovy samostatného českého státu, věrni všem dobrým tradicím dávné státnosti zemí Koruny české i státnosti československé, odhodláni budovat, chránit a rozvíjet Českou republiku v duchu nedotknutelných hodnot lidské důstojnosti a svobody jako vlasti rovnoprávných, svobodných občanů...“ pozri bližšie ústavný zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky.

²⁰ „My, národ slovenský, pamätajúci na politické a kultúrne dedičstvo svojich predkov a na stáročné skúsenosti zo zápasov o národné bytie a vlastnú štátnosť, v zmysle cyrilo-metodského duchovného dedičstva a historického odkazu Veľkej Moravy, vychádzajúci z prirodzeného práva národov na sebaurčenie, spoločne s príslušníkmi národnostných menšín a etnických skupín žijúcich na území Slovenskej republiky...“ pozri bližšie ústavný zákon č. 460/1992 Zb., Ústava Slovenskej republiky. Bližšie k otázkam preambuly našej ústavy pozri: Giba, M.: Ústavné právo. Bratislava: UK, 2019, s. 68. Giba, M.: Potrebuje slovenská ústava zmenu? In: Ústava Slovenskej republiky 20 rokov v národnom a európskom pohľade. Lutíla: Lonfinger, 2012, s.193-209.

²¹ K otázke vzťahu jazyka, kultúry a identity pozri bližšie napríklad, Lenovský, L.: Vzťah jazyka, kultúry a identity v prostredí etnických minorít. In: Slavica Slovaca, 2018, roč. 53, č. 3-4, s. 243-251; Botík, J.: Etnická história Slovenska. K problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov. Bratislava: LÚČ, 2007.

Pokiaľ za znak štátu považujeme jeho územie, je nutné oddeľovať súčasné ponímanie štátneho územia (v rámci ktorého má štát pevne vymedzené hranice, hraničná čiara je presne a ľahko identifikovateľná) od toho stredovekého. Hoci z niektorých máp poukazujúcich na územie Veľkej Moravy sa môže zdať, že táto mala pevne a exaktne určené hranice (tak ako sme zvyknutí na vymedzenie hraníc približne od 20. storočia), takéto vymedzenie hraníc nie je vhodné pre ranostredoveké útvary: nielen pre Veľkú Moravu, ani pre iné dobové krajiny (Franská ríša či Uhorsko). Zároveň takéto exaktne vymedzovanie hranicami opomína rozdeľovanie územia krajiny na to, čo bolo vlastnou dedičnou doménou rodu Mojmirovcov, čo bolo len pridruženým územím a čo boli územia, ktoré boli len voľne pripojenou časťou, kde nepredpokladáme efektívny výkon verejnej moci (efektívny výkon verejnej moci predpokladáme skôr v mocenských centrách Moravy spadajúcich do dedičnej domény rodu Mojmirovcov). Obyvatelia pridružených území mali primárne – viac-menej – platiť tribút za zachovanie mieru.

Tretím znakom štátu je štátna moc. Ak by sme argumentovali v prospech štátneho charakteru Veľkej Moravy, poukazovali by sme na to, že na čele krajiny stál panovník, ktorý vo svojich rukách držal všetku zákonodarnú, výkonnú, a súdnu moc (tak ako to konštatuje väčšina právno-historickej spisby).²² Aby však štátna moc bola efektívna, je podstatné, aby v krajine bolo efektívne fungujúce právo. Z veľkomoravského obdobia máme zachovaných niekoľko právnych textov, ktoré sú vo všeobecnosti považované za veľkomoravské právo: Súdny zákonník pre ľud, Adhorácia k sudcom kniežatám, Nomokánon, Ustanovenia svätých otcov (ďalej v texte len „normatívne právne texty“). Nakoľko sa tieto texty datujú do obdobia po roku 863, vzniká obdobie od roku 833 do 863, kedy už podľa právnych historikov existoval veľkomoravský štát, ale ešte neexistovalo to, čo označujeme za veľkomoravské právo. Právna história však predpokladá, že v danom období existovalo staršie obyčajové právo, majúce svoj základ už v predštátnom období. Toto právo sa nám však nezachovalo zapísané, jeho podobu sa ale môžeme pokúsiť rekonštruovať.²³ Zároveň vzniká oprávnená otázka, nakoľko boli veľkomoravské normatívne právne texty v praxi aplikované.²⁴

V minulosti však prebiehali diskusie o tom, aký mal Nomokánon praktický význam na Veľkej Morave a či vôbec bol v praxi používaný. Kizlink pri hodnotení jeho významu poprel Vašicovo tvrdenie, že Nomokánon bol „silným zásahom do právnych pomerov Veľkej Moravy“.²⁵ Podľa neho sa toto dielo pravdepodobne v právnej praxi nepoužívalo.²⁶ Podobne ako v Ustanoveniach svätých otcov, podstatnú časť Nomokánonu predstavovala úprava cirkevných záležitostí. Nie je možné preto vylúčiť jeho aplikovanie (alebo aspoň snahy o jeho aplikovanie) v cirkevnoprávnej rovine. Dokla-

²² Mosný, P. – Laclavíková, M.: Dejiny štátu a práva na území Slovenska I., c. d. Podobne aj v Mosný, P. – Laclavíková, M.: History of state and law on the territory of Slovakia I., c. d.; Mosný, P. – Hubenák, L.: Dejiny štátu a práva na Slovensku. c. d.; Švecová, A. – Gábriš, T.: Dejiny štátu, správy a súdnictva na Slovensku. c. d., s. 25; Treščík, D.: Pád Veľkej Moravy, c. d., s. 27-76.

²³ Gábriš, T. – Jáger, R.: Najstaršie právo na Slovensku? Pokus o rekonštrukciu predcyrilometodského normatívneho systému. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016; Gábriš, T. – Jáger, R.: Vlastnícke právo a majetkové vzťahy na Veľkej Morave. In: *Historia et Theoria Iuris*, 2015, roč. 7, č. 1, s. 6-19; Gábriš, T. – Jáger, R.: Dispute resolution in Great Moravia and the role of Posluch. In: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germanistische Abteilung*, 135 (1), s. 325-343; Gábriš, T. – Jáger, R.: Back to Slavic Legal History? On the Use of Historical Linguistic in History of Slavic Law. In: *Frühmittelalterliche Studien*, 53, 2019, s. 39-66.

²⁴ Porovnaj s Gábriš, T. – Jáger, R.: Veľká Morava medzi kmeňom a štátom: historickoprávna a historicko-lingvistická analýza, c. d., s. 29-80. Za zamyslenie stojí aj otázka, nakoľko boli veľkomoravské právne texty (písané staroslovienčinou) zrozumiteľné bežnému obyvateľstvu. Dané texty obsahovali jednak niektoré vyspelé inštitúty rímskeho práva, zároveň aj použitý jazyk v niektorých prípadoch bol už jazykom právnickým. Porovnaj s Turošík, M.: *Roman Law*. Banská Bystrica: UMB, 2013; Schneiderová, A.: Zradné slová v preklade právneho textu. In: *From text to translation IX – Od textu k prekladu IX*, Praha: Jednota tlumočníků a překladatelů, 2014, s. 140-153; Schneiderová, A.: Lexical and semantic inaccuracies in the translation of specific legal texts. In: *Law and forensic science*, 2014, vol. 8, no. 2, s. 46-62; Mičková, Z.: *Latinčina pre študentov práva*. Banská Bystrica: Belianum, 2018.

²⁵ Vašica, J.: *Literární památky epochy velkomoravské*. Praha: Lidová demokracie, 1966, s. 63.

²⁶ Kizlink, K.: *Právo Veľkej Moravy*. In: *Právnické štúdie*, XVII, 1969, 3, s. 437.

dom, ktorý by mohol naznačovať aplikáciu Nomokánonu v cirkevnej praxi, sú tzv. Svätoemerámske glosy pri kánone, ktorý súvisí so sporom o rozsah Metodových biskupských právomocí. Je možné predpokladať, že text Nomokánonu bol naozaj použitý pri riešení Metodovho sporu²⁷ – konkrétne na preklad latinského textu príslušného kánona: glosy poznačené pri kánone obsahujú slovanský text veľmi podobný zachovaným odpisom Nomokánonu. V rovine svetských noriem je ale pravdepodobné, že Nomokánon nezohral veľký význam v podobe platného práva vynucovaného štátom. To však pravdepodobne ani nemalo byť jeho primárnym účelom.

Obdobné pochybnosti môžu vzniknúť aj pri praktickej aplikácii ostatných veľkomoravských normatívnych právnych textov. Vzhľadom na to, ako pomaly boli zmeny v stredovekej spoločnosti prijímané, môžeme predpokladať aj to, že ak aj nositeľ verejnej moci v danej dobe ich vyhlásil za „právo“, správanie obyvateľstva sa v súlade s týmito normami nastávalo len pozvoľna a možno predpokladať, že obyvatelia sa naďalej správali na základe noriem svojho pôvodného obyčajového práva. Paralelu môžeme vidieť aj napríklad v prijatí kresťanstva. V prípadoch, kedy bola realizovaná kristianizácia „zhora“, teda pokresťančením panovníka a ľudí z jeho okolia, nemôžeme automaticky predpokladať bezprostredné prijatie kresťanského spôsobu života všetkým obyvateľstvom. Aj v prípade, že by k prijatiu kresťanstva bežným obyvateľstvom došlo, stále sa predpokladá obdobie „hrubého“ kresťanstva, či obdobie kresťansko-pohanského synkretizmu, kedy ľudia len pozvoľne menili svoje správanie podľa nových noriem.²⁸

Mala teda Veľká Morava právo? Určite áno. Dovolíme si však predpokladať, že dobová spoločnosť sa v praktickej rovine riadila skôr starším obyčajovým právom a tzv. normatívne texty predstavovali „novinku“, ktorá sa do praxe dostávala len pozvoľna, o čom nám nasvedčuje aj to, že Metod opakovane žiadal o dodržiavanie Súdneho zákonníka pre ľud. Ak by bol tento dodržiavaný, nemusel by Metod k jeho dodržiavaniu vyzývať. Zároveň veľkomoravské normatívne texty môžeme považovať za určitý ideál, ku ktorému sa dobová spoločnosť mala priblížiť vo svojom ďalšom vývoji. Pre dejiny štátu a práva si dovoľujeme teda vyvodiť odporúčanie, aby sa za veľkomoravské právo neoznačovali výlučne normatívne právne texty pochádzajúce z obdobia po roku 863 a pri ich uvádzaní sa aspoň v stručnosti konštatovalo, že existujú dôvodné pochybnosti o ich praktickej aplikácii v praxi.

V závere tohto príspevku sa vráťme k pôvodnej otázke, ktorej sme sa venovali v tomto príspevku. Bola, alebo nebola Veľká Morava štátom? Odpoveď na túto otázku závisí od toho, akú definíciu s akými znakmi štátnosti zvolíme. Podľa toho môžeme argumentovať v prospech alebo v neprospech veľkomoravskej štátnosti. Autor príspevku nie je odporcom používania termínu „štátnosť Veľkej Moravy“, navrhuje však, aby nebol za začiatok veľkomoravskej štátnosti považovaný moment spojenia Nitrianska a Moravska. Z pohľadu súčasného náhľadu na právne dejiny si oprávnené môžeme položiť otázku, k akým zmenám došlo v správe verejných záležitostí v roku 833 (ale bezprostredne po tomto roku), ak práve tento rok považujeme za vznik štátu. Predpokladáme, že v tejto oblasti priamo v roku 833 alebo bezprostredne po ňom v oblasti verejnej správy nedošlo k tak významným zmenám, aby sme práve tento rok považovali za vznik štátu. Zároveň však musí autor priznať, že nedokáže určiť presný rok, od ktorého by považoval za vhodné označovať Veľkú Moravu za štát. Vzhľadom na pomalosť a postupnosť zmien v stredovekej spoločnosti to však nie je ani potrebné. Ak by však mal

²⁷ Bartoňková, D. – Havlík, L. – Masařík, Z. – Večerka, R.: *Magnae Moraviae Fontes Historici. IV. Prameny k dějinám Velké Moravy*. Praha, Brno: Masarykova univerzita, 1971, s. 235. Porovnaj s Bartoňková, D. – Havlík, L. – Masařík, Z. – Večerka, R.: *Magnae Moraviae Fontes Historici. I – IV. Prameny k dějinám Velké Moravy*. Druhé vydanie. Praha, Brno: Masarykova univerzita, 2008-2013.

²⁸ Ak sa aj však Nomokánon v praxi vo veľkej miere nevyužíval, je nutné zdôrazniť jeho význam spočívajúci v tom, že Nomokánon vďaka svojmu rozsahu a právnenému obsahu zachytáva veľké množstvo slovanských právnych termínov, z ktorých mnohé sa nevyskytujú v žiadnom inom zo skúmaných normatívnych textov veľkomoravského obdobia. Z tohto uhla pohľadu význam Nomokánonu prekoná aj Súdny zákonník pre ľud, doteraz považovaný za najdôležitejší prameň poznania veľkomoravského práva.

konkretizovať svoju predstavu o tom, odkedy dobová spoločnosť nadobudla viac štátny charakter oproti obdobiu okolo roku 833, navrhol by použiť vládu Rastislava, respektíve Svätopluka ako začiatky obdobia, o ktorom je možné diskutovať ako o štáte.

Autor príspevku má zároveň výhradu aj k dátumu 4.7.907 ako momentu zániku Veľkej Moravy (alebo veľkomoravskej štátnosti) a navrhol by skôr spájať s týmto momentom zánik kniežacej moci alebo zánik ústrednej štátnej správy (spájanej s osobou panovníka). Ak sa totižto používa slovné spojenie „zánik Veľkej Moravy“ (či veľkomoravskej štátnosti), najmä u laikov toto môže vzbudzovať mylnú predstavu, že zanikli všetky aspekty správy verejných záležitostí (napríklad miestna správa v mnohých častiach krajiny existovala aj po roku 907, rovnako tak môžeme predpokladať aj existenciu prvkov správy cirkevných záležitostí). A práve prvky miestnej správy či správy cirkevných záležitostí, ktoré kontinuálne fungovali aj po roku 907, sa stali základom, na ktorom bolo budované Uhorské kniežatstvo, neskôr Uhorské kráľovstvo.²⁹

Záverom rozpravy o otázke štátneho charakteru Veľkej Moravy si dovoľujeme upozorniť na vážny fakt: diskusia o týchto problémoch v našich kruhoch nezostáva bez odozvy verejnosti. Na rozdiel od nás, ktorí nepochybujeme o existencii Veľkej Moravy, spochybňovanie ranofeudálneho, patrimoniálneho a štátneho charakteru môže v bežnom obyvateľstve bez hlbšieho historického a právnického vzdelania spôsobiť pochybnosti o samotnej existencii Veľkej Moravy. Hoci sa aj historický odkaz Veľkej Moravy³⁰ v súčasnosti relativizuje s odôvodnením diskontinuity práva a štátnosti s právom a štátnosťou neskoršieho Uhorska, historický odkaz Veľkej Moravy je živý a možno v ňom vidieť kontinuitu prinajmenšom v prvkoch miestnej správy Veľkej Moravy a Uhorska, ako aj v časti právnej terminológie. Ojedinele sa môžeme stretnúť dokonca aj s popieraním existencie Veľkej Moravy. Na tomto mieste je však nutné upozorniť, že práve z obdobia veľkomoravského máme dochovaných viac údajov, ako je tomu napr. v období ranofeudálneho uhorského štátu, ktorého existencia nie je spochybňovaná. Zároveň je nutné podotknúť, že pomer kvantitatively zachovaných zdrojov k množstvu rozpracovanej vedeckej literatúry v našich dejinách z obdobia veľkomoravského je najväčší.

²⁹ K problematike zániku Veľkej Moravy pozri bližšie: Štefan, I.: *Velká Morava, počátky přemyslovských Čech a problém kulturní změny*. In: Macháček, J. – Wihoda, M.: *Pád Velké Moravy aneb Kdo byl pohřben v hrobu 153 na Pohansku u Břeclavi*. Praha: Lidové noviny, 2016; Kouřil, P.: *Stáří Maďarů a jejich podíl na kolapsu a pádu Velké Moravy aneb Spojenci, sousedé a nepřátelé*. Ibid. Osobitne sa problematikou zániku Veľkej Moravy venuje aj dielo Štefanovičová, T. – Hulínková, D.: *Bitka pri Bratislave v roku 907 a jej význam pre vývoj stredného Podunajska*, Bratislava: SAHI, 2008; Kouřil, P.: *Poslední léta a pád Velké moravy*. In: *Velká Morava a počátky křesťanství*. Brno: Archeologický ústav AV ČR, 2014, s.167-170.

³⁰ K uvedenej problematike pozri bližšie Žeňuch, P. – Zubko, P. et al: *Liturgické jazyky v duchovnej kultúre Slovanov*. Monotematický súbor štúdií. Bratislava: Slovenský komitét slavistov, 2017; Žeňuch, P. – Zubko, P.: *Diecézne štatúty Michala Manuela Oľšavského z rokov 1752–1758*. In: *Slavica Slovaca*, 2019, roč. 54, č. 3-4, s. 5-34; Žeňuch, P. – Uzeňová, E. – Žeňuchová, K. (eds.): *Jazyk a kultúra na Slovensku v slovanských a neslovanských súvislostiach*. Bratislava: Slovenský komitét slavistov, 2013; Žeňuch, P. – Николаова, С. (eds.): *Kliment Ochridský a jeho prínos pre slovanskú a európsku kultúru*. Bratislava – Sofia: Slovenský komitét slavistov, 2017; Žeňuch, P. (ed.): *Cyrilské a latinské pamiatky v byzantsko-slovanskom obradovom prostredí na Slovensku*. Bratislava: Slovenský komitét slavistov, 2007; Žeňuchová, K.: *Osobitosti fungovania cirkevnej slovančiny v nekánonických písomnostiach karpatskej proveniencie*. In: Žeňuch, P. – Zubko, P. et al.: *Liturgické jazyky v duchovnej kultúre Slovanov*. Monotematický súbor štúdií. Bratislava: Slovenský komitét slavistov, 2017; Žeňuch, P. a kol.: *Užhorodský rukopisný Pseudozonar – Pravidlá mníškeho a svetského života z prelomu 16.–17. storočia*. Bratislava – Moskva – Sofia – Košice: Veda, 2018; Dudášová-Kriššáková, J.: *Kapitoly zo slavistiky*. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2001; Dudášová-Kriššáková, J.: *Kapitoly zo slavistiky II*. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove Filozofická fakulta, 2008.